

Els noms dels peixos i ormeigs de pesca al llibre del Mostassaf d'Eivissa (segle XV)

per Marià Torres i Torres

El *Llibre del Mostassaf d'Eivissa* es conserva avui dia a la Biblioteca de Catalunya, amb la signatura Ms. 1398. Els capítols d'aquest Mostassaf foren copiats i ampliats al llarg del segle XV i començament del XVI. L'interès d'aquest llibre és molt gran per la interdisciplinarietat del seu contingut. Com molt bé diu A. Soberanas a la presentació del facsímil a partir del qual presentam el nostre treball «ens dóna a conèixer un aspecte nou de la vida quotidiana del poble menut eivissenc».

Segons l'historiador pitiús E. Fajarnés i Tur, el càrrec de Mostassaf fou creat pel rei Jaume III a Elna l'11 de març de l'any 1334.

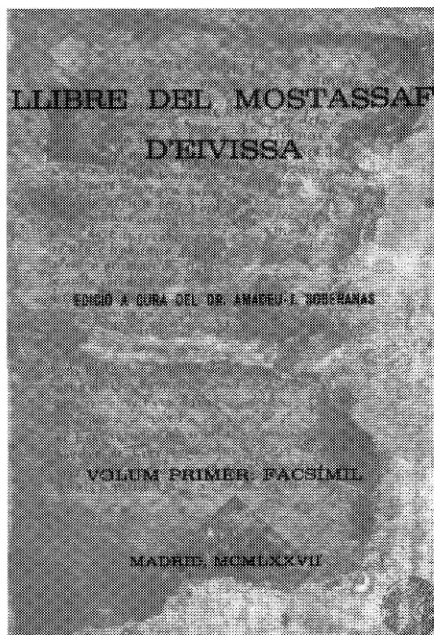
Podem dir que el contingut del Ms. abraça tots els aspectes de la vida social i de l'economia domèstica de l'Eivissa d'aleshores: dels moliners i forners, dels taverners i hostalers, dels carnisers, dels drapaires i venedors de pega, de les pastures, de la neteja de cases i carrers, de les botigues, dels captius jueus i sarraïns, del blat i de l'oli, del formatjar, de la vigilància dels pesos i mesures, de la mel, dels pescadors i venedors de peix.

És aquest aspecte del Ms. el que ens interessa d'extreure: els noms dels peixos i dels ormeigs de pesca que hi havia a les Pitiüses al segle XV.

Presentam els noms dels peixos per ordre alfabètic, respectant les grafies del manuscrit; donam el nom científic acompanyat d'una breu descripció i hi adjuntam la primera documentació escrita en llengua catalana, d'acord amb el DCVB d'Alcover-Moll.

I. Noms de peixos:

1. ANGUILLA fem fol 16. *Anguilla*

anguilla. 1ª doc. 1252.

Peix teleosti, de 20 a 70 cm de llarg, àpode, de pell llisquent, de carn comestible, que remunta els corrents d'aigües dolces, però descendeix al mar per criar.

2. ARANYA fem fol 16. *Trachinus draco* i *T. araneus*. 1ª doc. 1361

Peix teleosti de 20 a 30 cm de llarg amb l'alot dorsal proveït de fortes espines.

3. BOGUA (boga) fem fol 15. *Boops boops*. 1ª doc. 1361.

Peix de cos allargat i cilíndric que es fa de 20 a 30 cm de llarg; té l'esquena grisa blavenca i els costats i el ventre platejats amb tres o quatre faixes daurades sota les línies laterals.

4. BOGARAVELL mas fol 14v.

Peix avui desconegut amb aquest nom. Els pescadors consultats diuen que ha de ser la BOGATELLA. El DCVB documenta la forma antiga l'any 1361, i diu que és l'espècie *Pageillus bogaraves*, que és el besuc.

5. BONÍTOL mas fol 16. *Sarda*

sarda. 1ª doc. 1361. Peix blau molt semblant al verat i a la tonyina.

6. CONGRE mas fol 16. *Conger conger*. 1ª doc. 1249. Peix teleosti semblant a l'anguila, de 30 a 70 cm. de llarg.

7. CORBA fem fol 15v. *Umbrina cirrosa*. 1ª doc. 1324. Peix teleosti de 30 a 70 cm de llarg, de color negrós.

8. DÉNTOL mas fol 14v. *Dentex dentex*. 1ª doc. 1361. Peix teleosti d'uns 30 a 80 cm; de cap gros, amb dues dents sortints, de carn blanca i gustosa.

9. EMFÓS (anfós) mas fol 14v. *Epinephelus guaza*. 1ª doc. a Ramon Llull.

Peix de la família dels pèrcids, que fa de 50 a 60 cm de llarg ordinàriament, però a vegades arriba a passar de quatre palms; és vermellós o groguenc amb taques blaves per damunt, i per davall és groc; té la mandíbula superior sense escates, l'aleta caudal rodona i la dorsal molt llarga. És molt saborós.

10. GERLA fem fol 15. *Maena osbeckii*. 1ª doc. 1361.

Peix de forma allargada i color blau verdós amb taques de blau més clar.

11. GERRET mas fol 15. *Spicara smaris*. 1ª doc. 1361.

A Eivissa també es coneix el gerret imperial, que a vegades es confon amb la gerla.

12. LIÇA (llissa) fem fol 15v. *Chelon labrosus*. 1ª doc. 1361.

Es tracta de la llissa vera.

13. LOP (llop) mas fol 15v. *Dicentrarchus labrax*. 1ª doc. 1324.

Avui dia es coneix amb el nom de llobarro. És de forma rodona, color negrós per damunt i blanc amb taques fosques pel ventre; de mig fins a un metre de llarg. Té una carn exquisida.

14. MAÇOT (massot) mas fol 14v. *Labrus turdus*. 1ª doc. 1655 a Eivissa, segons DCVB.

També és conegut amb el nom de tord massot.

15. MARBRE mas fol 16. *Pagellus mormyrus*. 1a doc. 1361.

Peix de cos pla, semblant al sard, de color blanc argentat amb faixes negres damunt l'esquena i de través

16. MORENA fem fol 16. *Muraena helena*. 1a doc. a Ramon Llull.

Peix llargarut com el congre, negre amb taques grogues, de mig a un metre i mig de llarg.

17. OBLADA fem fol 15v. *Oblata melanura*. 1a doc. 1361.

18. ORADA fem fol 15v. *Sparus aurata*. 1a doc. 1324.

Peix teleosti de vint a cinquanta cm de llarg, blanquinós i amb ratlles daurades.

19. ORADELLA fem fol 15v. D'entrada sembla que ha de tractar-se d'una orada petita; emperò també podria referir-se a la morruda, *Puntazzo puntazzo*, peix pla i de color blanquinós.

20. PAGELL mas fol 14v. *Pagellus erythrinus*. 1a doc. 1361.

21. PÀGUER (pagre) mas fol 14v. És el pagre d'avui dia. *Pagrus pagrus*. 1a doc. amb la forma pàguer, al segle XIV.

22. PALOMIDA fem fol 16. *Lichia amia*. 1a doc. 1361.

És un peix semblant a la tonyina.

23. RAHOR (raor) mas fol 16. *Xyrichthys novacula*. 1a doc. 1361.

Peix de color vermell groguenc, de cos comprimit, cap obtús i de sabor exquisit.

24. RASÇAÇES (rascassa) fem fol 11v. *Scorpaena porcus*.

Peix de color vermellós que té algunes pues verinoses damunt el cap i l'esquena.

«Item, que tot pascador o altra persona qui portarà rascaçes a vendre, que les pos a part del altre peix e tinguen un bastó en la mà e que diguen a les gents: guardats-vos de les spines, sots pena de V lliures per cada vegada.»

(*Llibre del Mostassaf*, fol 11v.)

25. SALPA fem fol 15v. *Boops salpa*. 1a doc. 1324.

Peix teleosti que es fa gran, de 20 a 45 cm Té el ventre blanc i l'esquena amb ratlles grogues i és molt saborós.

26. SARCH (sard) mas fol 16. *Diplodus sargus*. 1a doc. 1324.

Peix teleosti de la família dels espàrids, que té les mandíbules armades de dents incisives i de queixals laterals que li permeten triturar les closques dels

mol·luscs de què s'alimenta.

27. SERRÀ mas fol 14v. *Serranus cabrilla*. 1a doc. 1361.

Peix de color vermellós i ratllat, de molt bon sabor.

28. SPARRALÓ (esparralló) mas fol 16. *Diplodus annularis*. Té el cap aplanat, de color platejat o daurat, amb moltes espines damunt l'esquena.

29. SPET (espet) mas fol 16. *Sphyræna sphyræna*. 1a doc. 1361.

Creix fins a un metre de llargada, té l'esquena grisa plomosa i el ventre argentat, i un apèndix carnós a la part anterior de la mandíbula inferior.

30. TONYNA (tonyina) fem fol 12. *Thynnus thynnus thynnus*. 1a doc. 1324.

Peix teleosti que es fa d'un a tres metres de llarg, és negre blavós per damunt i gris pel ventre, i és comestible tant fresc com salat.

«Cap de la tonyina se vena a hulla e no a pes, sots pena de X sous.» (fol 12)

31. TORT (tord) mas fol 14v. 1a doc. 1365.

Nom d'un gran nombre de peixos dels gèneres *Labrus* i *Crenilabrus*. Vegeu MAÇOT.

32. VACA fem fol 14v. *Serranus scriba*. 1a doc. 1361.

Peix molt semblant al serrà, amb el cap pintat de vermellenc i el cos ratllat transversalment de blau cel o negrenc.

33. VERDEROL mas fol 16. *Serviola dumerili*. 1a doc. 1518.

És una sírvia petita i jove.

II. Ormeigs i arts de pesca:

1. BATUDA: Art de pesca compost de dos o tres teixits de xarxa, de mallat diferent; el teixit que es posa de cara allà on envesteix el peix és més ample que el teixit de darrere, que forma com una bossa en la qual queda tancat el peix.

1a doc. 1514.

2. BOLENTÍ (Volantí): Ormeig fet de quatre hams que pengen de quatre fils, lligats al seu torn, a vegades mitjançant una creu de fusta, a un cap messtre; normalment es cala des d'una barca.

1a doc. 1398.

3. BOLIG: Art de pescar, de la mateixa forma que l'art de bou, però més petit i de malla més estreta.

1a doc. 1310.

4. EXÀRCIES (Xarxes): Arreu de

pesca format per un teixit de fils nuats formant una retícula quadrada o romboidal (malla) de mida que permeti al peix ficar-hi el cap, però no sortir-ne quan se'n vol retirar, perquè hi queda agafat per les ganyes.

1a doc. 1354.

5. EXÀVEGA (Xàvega): Art de pescar, que consisteix en un bolig molt gran, amb cóp i moltes cordes (deu, vint, trenta, cinquanta o més), que es cala en barques enmig de la mar i després el salpen d'en terra estant.

6. PALANGRE: Cordellina armada d'hams, la qual es fa situar amb ploms o pedralls, a molta profunditat. Al cap d'algunes hores passa una barca a recollir-la amb el peix que s'hi ha agafat.

1a doc. 1375.

7. RALL: Xarxa de forma circular guarnida de ploms en tot el seu perímetre i sostinguda pel centre per una corda; es llança a mà en un lloc de poc fons, ben estesa, i el pes dels ploms es va cloent sota l'aigua i deixa tancats els peixos que nedaven per aquell indret.

1a doc. *Spill* de J. ROIG.

8. SINTA (Cinta): Xarxa que quan és calada es manté perpendicular, com fent parel.

9. SOLTA: Consisteix en una sola xarxa, que es cala en ziga-zaga, i de cara al corrent, generalment a trenc d'alba; als extrems s'hi instal·la una corda amb una pedra i un gall, per tal que quedi ben assenyalada.

Per tancar aquest treball d'ictonímia cal ressaltar els següents aspectes: crida l'atenció la riquesa dels noms de peixos que hi ha al *Mostassaf d'Eivissa*, sobretot si el comparam amb el de Mallorca, que és bastant més pobre. Els noms dels peixos del segle XV han arribat fins als nostres dies i és un dels camps lingüístics que s'ha lliurat d'influència castellana.

El conjunt de noms, ormeigs i arts de pesca constaten una vegada més la unitat de la llengua catalana.

MARIÀ TORRES I TORRES

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, Marià: *Diccionari. Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster*. 4 vols. Barcelona.

ALCOVER, A.M. - MOLL, F. de B.: *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vols. Palma de Mallorca, 1988.

ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR: *Las Baleares. La pesca*. Barcelona, 1983.

Id. *Las Antiguas Pitiusas*. Palma de Mallorca, 1982.

BAUCHOT, M.L. - A. PRAS: *Guía de los peces de mar de España y Europa*. Barcelona, 1982.

Capítols de política i bon govern de la Illa de Iviça fets en 1655. FAJARNÉS 1930.

Catálogo de denominaciones de especies acuícolas españolas. FROM. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. 2 vols. Madrid, 1985.

COROMINES, J.: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 9 vols. Barcelona, 1988-1991.

DESPUIG, Cristòfor: *Els Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona, 1981.

FABRA, P.: *Diccionari General de la llengua catalana*. Barcelona, 1988.

FAJARNÉS TUR, E.: *Política económica de Ibiza en el siglo XVII*. Palma de Mallorca, 1930.

GRIERA, A.: *Els ormeigs de pescar. Els noms dels peixos*. Barcelona, 1968.

JUANA SARDON, Eduardo de: *Guía de pescados y mariscos de consumo usual en España*. Barcelona, 1987.

Llibre del Mostassaf d'Eivissa. Madrid, 1977. Edició facsímil a cura d'A. Soberanas.

MARÍ TUR, J.: *Terminologia marina d'Eivissa*. Eivissa, 1991.

MASSUTÍ OLIVER, M.: *Peixos de les Balears*. 3 làmines. Conselleria d'Agricultura i Pesca. Palma de Mallorca, 1989.

MELIÀ I CAULES, Miquel: *Un Manuscrit sobre ictiologia menorquina del fons de la Biblioteca de la Real. «Randa»*, 1981, pp. 79-140.

PONS, A.: *Llibre del Mostassaf de Mallorca*. Mallorca, 1949.

Qui vol peix... Aportació a l'estudi dels ormeigs de pesca i al vocabulari nàutic de Formentera. I.E.E. Eivissa, 1990.

SOSTOA, Adolfo de: *Peixos. A Història Natural dels Països Catalans*. Volum 11. Barcelona, 1990.

SPELBRINK, W.: *Die Mittelmee-rinseln Eivissa und Formentera*. Butlletí de Dialectologia Catalana, XXIV, 1936, pp. 184-281.

Història dels llinatges de quatre eivissencs distingits

Per Joan Planells Ripoll

Aquest article és un resum de la conferència que pronuncià el senyor Planells Ripoll el dia 4 de novembre de 1991 dins del XVIIe Curs Eivissenc de Cultura, organitzat per l'I.E.E.

Felip Curtoys Valls.

hagin destacat en algun aspecte.

Els pares de Felip Curtoys i Antoni Albert varen ser les primeres persones d'aquests cognoms que s'establiren a Eivissa i en les conferències respectives ja se'n donaran detalls suficients, aquí nosaltres ens centrarem en els cognoms Serra, Orvay, Valls, Nieto, Puget i Viñas.

SERRA

El cognom Serra existeix a Eivissa des dels primers temps de la conquesta catalana. L'any 1273 ja es fa menció d'un Guillem Serra, home de Portmany.

A la darrereria del segle XV un metge eivissenc anomenat Jaume Serra devia residir a Barcelona on va atendre la salut del rei Ferran II.

Durant el segle XVI a Eivissa hi hagué tres notaris de cognom Serra: Gregori Serra, Joan Miquel Serra, que fou jurat en cap l'any 1548, i Francesc Serra.

En el segle XVII es troba un altre metge de l'estirp dels Serres, el doctor Lluç Serra, que exercí la seua professió a l'illa. Lluís Serra, fill del doctor Lluç, fou el quart notari eivissenc conegut de cognom Serra.

Els Serres es multiplicaren molt a la campanya, sobretot al quartó de Balansat i al quartó de Portmany. Més tard se'n troben també en abundància al Pla de les Salines. D'una família de propietaris rurals de dit pla, la dels Serres de Ca's Margalits, en procedia el canonge Vicent Serra Orvay.

ORVAI

Els Orvais es troben també a Eivissa

Aquesta conferència vol ser una mena d'introducció a les altres quatre del Curs Eivissenc de Cultura 1991, dedicades cada una d'elles a un personatge de la nostra cultura: Vicent Serra Orvay, Felip Curtoys Valls, Antoni Albert Nieto i Narcís Puget Viñas.

Per història dels seus llinatges entenem senzillament determinar quan va començar a existir a les nostres illes un dels vuit cognoms que designaven aquestes persones, i si és possible, establir una connexió entre elles i els «importadors» de dits cognoms, fent ressortir també altres persones dels llinatges respectius que